

Nga, Iran và Trung Quốc nhảy cảm với cách mạng như thế nào?

Ts. Phạm Đình Bá

27/12/2022

Những người cai trị các quốc gia này đã xây dựng toàn bộ hệ thống cai trị để bảo vệ họ khỏi áp lực của dân. Nhưng chúng ta đang bắt đầu thấy những vết nứt.

Các cuộc biểu tình phổ biến ở Trung Quốc, cuộc nổi dậy của nữ quyền ở Iran, hoạt động phản chiến và khả năng phá hoại ở Nga — ba quốc gia áp bức lớn nhất thế giới có thể đang mấp mé hướng tới cách mạng hay cải cách nghiêm túc không?

Đây không phải là lần đầu tiên. Cả ba đều trải qua nhiều cuộc cách mạng trong thế kỷ 20: Iran năm 1906 (quốc hội) và 1979 (Hồi giáo); Trung Quốc năm 1911 (cộng hòa) và 1949 (cộng sản); Nga năm 1905 (theo hiến pháp), 1917 (Bolshevik) và 1991 (sự tan rã của đế quốc Xô viết gần như giả danh dân chủ).

Tất cả những biến động đó đến bất ngờ. Vì vậy, mặc dù các cuộc cách mạng ở những quốc gia này ngày nay dường như không thể xảy ra, nhưng chúng không phải là không thể xảy ra—và người dân ở những quốc gia đó, cả những nhà cách mạng khao khát lẫn những người bảo vệ trật tự hiện tại, đều biết điều này.

Họ biết rằng các cuộc nổi dậy của quần chúng đã từng diễn ra ở những quốc gia đó. Và nhận thức này làm gia tăng căng thẳng khi chúng được phép đun nhỏ lửa rồi đun sôi.

Tuy nhiên, căng thẳng thường không đạt đến điểm sôi. Các nhà xã hội học và khoa học chính trị đã phân tích các điều kiện tiên quyết cho sự thay đổi triệt để và một kết luận chung là, để thành công, các phong trào cách mạng phải có ba yếu tố: tổ chức, chiến lược và nhà lãnh đạo có sức lôi cuốn.

Larry Diamond, thành viên cao cấp tại Viện Hoover và là tác giả của một số nghiên cứu về quá trình chuyển đổi từ các chế độ độc tài, cho biết: “Iran, Trung Quốc, Nga – các cuộc biểu tình không có những thứ này”.

Những người biểu tình Trung Quốc giơ cao những tấm giấy trắng, những phụ nữ Iran xé toạc khăn trùm đầu của họ và hét lên “Đả đảo Ayatollah,” những nhà hoạt động phản chiến người Nga – đây đều là những người rất dũng cảm, mạo hiểm ngồi tù nghiêm trọng hoặc tệ hơn. Nhưng sự dũng cảm và thậm chí là những cuộc biểu tình đông đúc không đủ để lật đổ một chế độ hoặc thay đổi một lối cai trị.

Đây là lý do chính tại sao Avril Haines, Giám đốc Tình báo Quốc gia Mỹ, gần đây đã nói trong một cuộc phỏng vấn của NBC News rằng các quan chức Iran không coi các cuộc biểu tình là "mối đe dọa sắp xảy ra" đối với sự cai trị của họ.

Tuy nhiên, Haines nói thêm, chính phủ Tehran có thể gặp rắc rối về lâu dài vì khả năng chống lại các sắc lệnh của họ ngày càng tăng, sự chia rẽ trong các bộ đang hình thành và nền kinh tế tiếp tục sụp đổ. Bên cạnh đó, phần lớn dân số thành thị của Iran - trẻ, thế tục, thích thú với tin tức và văn hóa phương Tây, nhờ vào các đĩa vệ tinh - sẽ có xu hướng tham gia một cuộc cách mạng thực sự, nếu có người bắt đầu cất cánh.

Tuy nhiên, các cuộc cách mạng đôi khi vẫn diễn ra. “Lãnh đạo, tổ chức và chiến lược không phải là điều kiện tiên quyết,” Charles Kurzman, giáo sư xã hội học tại Đại học Bắc Carolina và là tác giả cuốn sách “Cuộc cách mạng không tưởng” ở Iran, cho biết trong một cuộc điện thoại. “Những thứ đó thường xuất hiện từ các phong trào tự phát.”

Vào đầu năm 1979, khi các cuộc biểu tình chống Shah bắt đầu lan rộng, Ayatollah Khomeini “không phải là một nhân vật nổi tiếng bên ngoài môi trường giáo sĩ” Kurzman nói. “Việc ông ấy trở thành một nhà lãnh đạo xảy ra vào cuối quá trình cách mạng, không phải lúc bắt đầu.” Tương tự như vậy, vào đầu

năm 1917, khi tiếng kêu gọi đòi bánh mì và hòa bình kích động các cuộc đình công và nổi dậy ở Nga, đảng Bolshevik của Vladimir Lenin là một phe nhỏ trong số nhiều phong trào xã hội chủ nghĩa. Cách mạng Nga lần thứ hai, năm 1991, cũng đang diễn ra thuận lợi—được thúc đẩy bởi sự tan rã của Liên Xô—trước khi Boris Yeltsin đứng trên một chiếc xe tăng bên ngoài quốc hội, cùng với hàng nghìn người biểu tình, nổi lên với tư cách là nhà lãnh đạo dân chủ mới của Nga.

Khomeini, Lenin và Yeltsin, mỗi người theo cách riêng của mình, đều có kỹ năng khai thác tình huống cách mạng và nắm lấy và lèo lái dây cương theo hướng họ mong muốn. Mao, Castro, Napoléon, George Washington và vô số người khác cũng vậy.

Nói cách khác, các cuộc cách mạng có thể bắt đầu mà không có người lãnh đạo, tổ chức hay chiến lược—nhưng chúng hiếm khi thành công trừ khi ít nhất một số đặc điểm đó xuất hiện.

Những người đứng đầu các chính phủ độc tài—đặc biệt là của Iran, Nga và Trung Quốc, được thành lập thông qua cách mạng—biết sự thật này, và họ đã trở nên rất khôn ngoan trong việc xác định, chia rẽ, bắt giữ hoặc ngăn chặn các nhà lãnh đạo phản đối tiềm năng.

Ví dụ, đây là lý do tại sao Putin giam giữ Alexei Navalny với những cáo buộc sơ sài. Ngoài ra, tại sao việc đàn áp các nhà hoạt động phản chiến của ông ta, ngay sau khi ông ta xâm lược Ukraine, lại dữ dội và rộng rãi đến mức gần như tất cả họ - trừ những người bị bắt hoặc bị gởi đi tiền tuyến - đều bị lưu đày.

Đây cũng là lý do tại sao Iran đã bắt giữ 15.000 người biểu tình, kết án tử hình ít nhất 20 người trong số họ và hành quyết rất công khai một số nhân vật có sức lôi cuốn, những người không chỉ việc quăng khăn trùm đầu mà còn đòi lật đổ các giáo sĩ Hồi giáo.

Trong thời gian kể từ khi họ nắm quyền, những người cai trị Nga, Iran và Trung Quốc đã xây dựng toàn bộ hệ thống được thiết kế để bảo vệ họ khỏi áp lực của dân. Putin đã dựng lên một chế độ độc tài nguyên khối chưa từng thấy ở Nga kể từ thời sa hoàng; hắn đã độc chiếm các phương tiện thông tin đại chúng; và hắn đã âm mưu phá sản hoặc ám sát bất kỳ thành viên nào trong đoàn tùy tùng của hắn dám chỉ trích hắn một cách trực tiếp.

Lực lượng bảo vệ chế độ Iran, Lực lượng Vệ binh Cách mạng Hồi giáo, đã nắm quyền chỉ huy hầu hết các bộ của chính phủ và các lĩnh vực then chốt của nền kinh tế; sự kìm kẹp của họ đối với đất nước rất

chặt chẽ và lồng vào nhau, mặc dù phần lớn dân số — đặc biệt là ở các thành phố — là người thể tục, biết chữ và tiếp xúc tốt với tin tức và văn hóa phương Tây.

Dưới thời Tập Cận Bình, Đảng Cộng sản Trung Quốc (ĐCSTQ) đã làm sống lại hệ tư tưởng về sự kiểm soát hoàn toàn của nhà nước của Mao Trạch Đông, xóa bỏ nhiều cải cách thị trường do Đặng Tiểu Bình và Giang Trạch Dân khởi xướng.

Tuy nhiên, các áp lực xã hội, chính trị, kinh tế, sinh thái thường ngày càng gia tăng, cho dù chế độ có cố gắng ngăn chặn chúng đến mức nào. Điều gì xảy ra tiếp theo, liệu chế độ có phát triển mạnh hơn hay bắt đầu suy yếu, phụ thuộc vào cách nó phản ứng với những áp lực đó.

Một mặt, nếu một chế độ hoàn toàn không cải cách và gia tăng áp bức gấp đôi, thì chế độ đó sẽ trở nên xơ cứng; áp lực gia tăng; và đến một lúc nào đó, các miếng đệm bị bung ra (mặc dù quá trình này có thể mất hàng thập kỷ để diễn ra—ví dụ, hãy xem trường hợp của Bắc Triều Tiên). Mặt khác, xoa dịu những người biểu tình là một canh bạc: Liệu một cử chỉ cải cách có làm dịu đi một cuộc nổi dậy mới bắt đầu hay nó sẽ chỉ đơn giản thúc đẩy những kẻ nổi loạn cấp tiến hơn yêu cầu thay đổi nhiều hơn nữa?

Mikhail Gorbachev, nhà lãnh đạo cuối cùng của Liên Xô, đã cố gắng cải cách xã hội, nền kinh tế và chính sách đối ngoại của mình mà không phá vỡ sự độc quyền về chính trị của Đảng Cộng sản—và kết quả là phá bỏ toàn bộ hệ thống, mà hóa ra chỉ cải cách thôi cũng không thấm vào đâu. Để tồn tại, Đảng cần phải tiêu diệt cải cách (như đã xảy ra vào giữa những năm 1960 sau khi Leonid Brezhnev thay thế Nikita Khrushchev), nếu không cải cách sẽ tiêu diệt Đảng. Gorbachev có ý định thúc đẩy cải cách, và hệ thống—Đảng Cộng sản và Liên Xô—không thể tồn tại với chúng.

Nhiều nhà cai trị độc tài đã theo dõi sát sao sự sụp đổ của Liên Xô và rút ra bài học rõ ràng từ đó: Đừng bắt đầu cải cách ngay từ đầu. Chủ tịch Tập Cận Bình của Trung Quốc đặc biệt chú ý đến điều này và đã nhiều lần thúc đẩy chủ đề rằng hướng tới các quyền tự do kiểu phương Tây – điều mà Gorbachev đã cố gắng thực hiện một cách rõ ràng – sẽ chỉ gây ra hỗn loạn.

Putin cũng đã đưa ra thông điệp này. Trong nhiều năm, Putin và Tập đã đề nghị với người dân của họ một thỏa thuận: họ sẽ mang lại cho dân sự thoải mái và an ninh, miễn là người dân trao cho họ quyền kiểm soát chính trị.

Chỉ gần đây, thỏa thuận này mới bị phá vỡ — đối với Putin bởi cuộc chiến thảm khốc (cho đến nay) của ông ta ở Ukraine, và đối với Tập Cận Bình bởi chính sách không có COVID của ông ta với các biện pháp phong tỏa nghiêm ngặt, vốn đã quá áp bức ngay cả đối với hầu hết sự nhạy cảm của công dân Trung Quốc. (Việc đóng cửa cũng khiến nền kinh tế Trung Quốc bị đình trệ.)

Putin đã đáp lại sự phản đối bằng cách tăng gấp đôi cuộc chiến của mình — huy động 300.000 người đàn ông trong độ tuổi chiến đấu, không chỉ đánh Ukraine mà còn đàn áp tất cả các ảnh hưởng của phương Tây bên trong nước Nga. Ngược lại, Xi đã lùi lại, ít nhất là một chút, đảo ngược chính sách không có COVID của mình.

Cho đến nay, cả hai biện pháp đều có hiệu quả, theo một nghĩa nào đó. Putin vẫn nắm quyền kiểm soát, và phần lớn những người biểu tình đã rời khỏi đất nước. Lúc đầu, một số nhà hoạt động Trung Quốc đã cố gắng mở rộng các cuộc biểu tình chống phong tỏa thành lời kêu gọi thay đổi chế độ ở Bắc Kinh.

Nhưng sự nhượng bộ của Tập về một vấn đề duy nhất là COVID đã thổi bay không khí của phong trào trước khi nó hình thành đầy đủ. “Có vẻ như làn sóng phản đối đã đến rồi đi,” Jeremy Wallace, giáo sư xã hội học tại Cornell và là tác giả của “Tìm kiếm sự thật và che giấu sự thật: Thông tin, tư tưởng và chủ nghĩa độc tài ở Trung Quốc”, cho biết trong một cuộc phỏng vấn qua điện thoại. “Các cuộc biểu tình trên trang giấy trắng rất hấp dẫn. Thông điệp của họ là ‘Chúng ta không cần phải viết ra những gì chúng ta đang phản đối, nó quá rõ ràng.’ Nhưng điều đó đã che đậy sự khác biệt thực sự trong dân chúng.”

Bonnie Glaser, giám đốc chương trình châu Á tại Quỹ Marshall của Đức, đã đồng ý. “Một số người biểu tình kêu gọi tự do, nhưng điều đó không có nghĩa là tất cả những điều chúng ta liên tưởng đến tự do,” cô nói thêm. “Nhiều người đã tin vào câu chuyện kể của ĐCSTQ rằng tự do của phương Tây có nghĩa là hỗn loạn.”

Tuy nhiên, Wallace cho rằng câu chuyện vẫn chưa kết thúc. “Tôi thực sự nghĩ rằng bây giờ khó tin vào sự không thể sai lầm của Tập,” Wallace nói. “Chính sách không có COVID là của ông ấy, và ông ấy đã rời xa nó. Lần sau, ông ấy yêu cầu mọi người nhảy, họ sẽ nhảy hay nhảy cao? Có thể không.”

Việc nổi loạn phong tỏa đã tạo ra một làn sóng COVID mới và điều đó có thể gây tổn hại thêm cho vị thế của Tập Cận Bình. “Nếu hàng triệu người chết, đây có thể là một thời điểm hỗn loạn chính trị thực sự —

có thể không phải là kết quả của sự phản đối của quần chúng, mà là của giới tinh hoa trong nước, những người có thể đẩy Tập sang một bên một chút,” Wallace nói. “Những người mà ông ấy bổ nhiệm vào Bộ Chính trị là người của Tập, nhưng họ không phải là kẻ chẳng ra gì — họ đã có những sự nghiệp quyền lực cao trong bộ máy hành chính của ĐCSTQ.”

Tập Cận Bình cũng đã bắt đầu nới lỏng một số khía cạnh trong chính sách đối ngoại của mình, cố gắng khôi phục mối quan hệ tốt đẹp với Washington (một lần nữa, về một số vấn đề). Có những lý do thực tế cho điều này (ác cảm với việc thắt chặt liên minh với Nga, mong muốn chấm dứt chiến tranh thương mại khi nền kinh tế đang suy yếu) nhưng các động thái này cũng phản ánh một nhà lãnh đạo đang dao động, mở lại các cuộc cạnh tranh với các bộ máy của đảng. Ít ai nghĩ rằng điều này có thể gây ra sự sụp đổ quyền kiểm soát của ĐCSTQ đối với Trung Quốc – nhưng, tùy thuộc vào phe nào đang trỗi dậy, nó có thể giảm bớt một số biện pháp kiểm soát áp bức nhất của Tập.

Trong số ba quốc gia được khảo sát ở đây, theo một số cách, Iran có thể dễ bị thay đổi thực sự nhất. Đối với một điều, phần lớn dân số đô thị của nó muốn thay đổi. Mặt khác, những rạn nứt rõ ràng đang phát triển trong chính phủ. Một quan chức cấp cao trong ngành tư pháp Iran đã tuyên bố vào đầu tháng này rằng “cảnh sát đạo đức” — bộ phận an ninh đi khắp nơi đánh đập và bắt giữ, chẳng hạn như những phụ nữ không đội khăn trùm đầu — sẽ bị bãi bỏ. Tuy nhiên, cảnh sát đạo đức được điều hành bởi bộ nội vụ, vì vậy tuyên bố không có ý nghĩa gì, và cảnh sát đạo đức dường như vẫn đang hoạt động.

Tuy nhiên, hiếm khi chính phủ vạch trần bất kỳ hình thức chia rẽ nào — và một cuộc chiến tranh giành khăn trùm đầu là rất quan trọng. Báo cáo của một khách hàng trong tháng này của Eurasia Group đã lưu ý rằng “khăn trùm đầu vẫn là một nguyên tắc nền tảng của Cộng hòa Hồi giáo và cơ sở cánh hữu sẽ cân nhắc cẩn thận bất kỳ sự thay đổi chính sách nào”. Một cách tiếp cận nhẹ nhàng hơn để thực thi các quy tắc “có thể giúp chế độ kiềm chế phong trào phản đối trong thời gian tới nhưng sẽ không giải quyết được đầy đủ quy mô bất bình của công chúng; các cuộc biểu tình lẻ tẻ có thể sẽ tiếp tục vào năm 2023.”

Tuy nhiên, cuối cùng, Nhóm Eurasia đã kết luận trong một báo cáo riêng rằng “sự sụp đổ của chế độ Iran khó có thể xảy ra trong sáu tháng tới,” và nếu điều đó xảy ra, một cuộc tiếp quản của Lực lượng Vệ binh Cách mạng Hồi giáo—một cuộc đảo chính của quân đội—“cho đến nay là kịch bản có khả năng xảy ra nhất.”

Các cuộc nổi dậy phổ biến thường lên đến đỉnh điểm với các cuộc đảo chính quân sự. Vào năm 2011, khi các cuộc biểu tình rầm rộ trên đường phố ở Quảng trường Tahrir buộc nhà cai trị lâu năm của Ai Cập, Hosni Mubarak, phải từ chức, ngai vàng đã không được trao cho những người biểu tình, mà là giao cho quân đội - lực lượng không chỉ kiểm soát súng ống mà còn kiểm soát phần lớn tài sản kinh tế của Ai Cập. Nhiều quốc gia chứng kiến các cuộc nổi dậy trong Mùa xuân Ả Rập đã bị quân đội cai trị.

Nếu Putin bị buộc phải rời khỏi Moscow, thì cũng có khả năng là bởi những người mặc đồng phục có vũ trang. Larry Diamond của Viện Hoover nói: “Thất bại trong chiến tranh là nguyên nhân thường xuyên dẫn đến thay đổi chế độ. “Nếu quân đội Ukraine chiếm Crimea trong năm tới, hoặc nếu họ bắt đầu gây chiến với Nga, thì một động thái chống lại Putin là có thể xảy ra”.

Căng thẳng đã bùng phát trong giới sĩ quan Nga về những quyết định bốc đồng của Putin trong cuộc chiến này, bao gồm cả chính cuộc xâm lược, mà ông đã thực hiện với sự tham khảo ý kiến của các cựu đồng chí KGB theo chủ nghĩa dân tộc cực đoan của mình, chứ không phải với các cố vấn quân sự của ông. Giống như những nhà cai trị độc đoán khác, Putin đã xuất sắc trong việc dập tắt những người chỉ trích trước khi họ trở thành đối thủ của ông. Nếu sáu sĩ quan lên kế hoạch cho một cuộc đảo chính, tất cả họ sẽ phải rất tự tin rằng một trong số họ sẽ không phản bội năm người còn lại. Nhưng nếu có bất kỳ khả năng nào khiến đầu óc Putin như đinh đóng cột, thì đó có lẽ là cách duy nhất nó có thể xảy ra. Và khi những điều như vậy xảy ra, chúng xảy ra rất đột ngột. Cốt truyện có thể đang chớm nở khi tôi viết điều này, và sẽ không ai biết về nó cho đến khi đêm dài giáo ngấn đã qua đi.

Nguồn: How Russia, Iran, and China Are Susceptible to Revolution

<https://slate.com/news-and-politics/2022/12/russia-china-iran-revolution-khomeini-jinping-putin.html>